

# SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK  
FORSKNING



*NY FÖLJD. ÅRGÅNG 35*

**1954**

UPPSALA 1955

---

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1955

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

547565

## Recensioner.

NILS ERIK BAEHRENTZ: *Alexander Kiellands litterära genombrott*. Akad. avh. (Stockholms högskola). Sthlm 1952.

År 1937 utkom en bok av Olav Storstein, »Alexander Kielland på ny», vari Kiellands litterära produktion undersöks från marxistiska utgångspunkter. Storstein betraktar Kiellands böcker framför allt som samhällsskildringar och uppfattar med stöd i diktarens egna uttalanden den sociala indignationen som en av hans främsta inspirationskällor. Hans framställning kritiserades ingående av Valborg Erichsen i en Eddauppsats, där den borgerliga kulturtraditionens betydelse för Kiellands konstnärliga skapande eftertryckligt framhålles; hon pekar också på det starkt individualistiska — alltså icke klasskampsbetonade — draget i genombrottslitteraturens radikalism. Nils Erik Baehrendtz, som inleder sin avhandling om »Alexander Kiellands litterära genombrott» med att referera dessa motsatta uppfattningar, eftersträvar en klok avvägning av de båda synpunkterna: det är enligt Baehrendtz själva spänningen mellan den arvsbetingade sympatin för det gamla kultursamhället och den ärliga indignationen över de sociala orättvisor som detta samhälle rymde, som utlöser den konstnärliga skapardriften hos Kielland.

Striden mellan Storstein och Valborg Erichsen rymmer förresten en intressant historia, som Baehrendtz underlåter att sätta i skarp belysning. I några av Kiellands romaner uppträder en figur, som kallas Abraham Løwdahl — en av de brustna gestalter, som var så vanliga i tidens litteratur. Denne Abraham är utrustad med alla möjliga goda egenskaper, men han har på ett tidigt stadium fått en knäck, fegheten har fått makt med honom och han hamnar i ynkedom. Storstein finner i denna figur påfallande självbiografiska drag; den representerar för honom en viss sida av Kiellands karaktär, en sida som han själv ihärdigt bekämpade, bland annat genom denna obarmhärtiga litterära gestaltning. Storsteins uppfattning avvisades med kraft av Valborg Erichsen, som med tillhjälp av biografiska dokument och psykologisk analys suveränt bevisade, att det moraliska modet var en av Kiellands mest framträdande egenskaper och fegheten främmande för hans väsen. Strax efter det att denna kritik blivit skriven råkade emellertid Oslo universitetsbibliotek få i sin ägo ett Kiellandbrev, som var skrivet 1904 till Kiellands biograf Mathilde Schjøtt. Detta brev ger Storstein fullständigt rätt i hans uppfattning om förhållandet Alexander Kielland—Abraham Løwdahl: »Abraham Løwdahl er min ulykkelige Doppeltgjænger», skriver Kielland, »fra hvem jeg kun med store Anstregelser har holdt mig klar.» Historien är ett lärorikt exempel på de vanskligheter som är förbundna med psykologiskt-biografiska tolkningar av diktade figurer.

Efter inledningskapitlet övergår Baehrendtz till en redogörelse för Kiellands andliga arv. I polemik mot Hakon Stangerup som i sin bok Kulturkampen ansträngt sig att reducera bröderna Brandes betydelse för det nordiska kulturlivet på 70- och 80-talen framhäver Baehrendtz det stora och fullt påvisbara inflytande Georg Brandes utövat på Kielland under åren kring debuten. Kiellands attityd gentemot Brandes var under dessa år den tacksamme lärjungens; med tiden ändrades hans hållning, kritiken växte med det konstnärliga självmedvetandet, och förhållandet blev tidvis kyligt. Det finns knappast någon invändning att göra mot Baehrendtz framställning på denna punkt. Däremot har *Edvard Brandes* genom några

olyckliga formuleringar kommit att framstå i en ensidig dager. Edvard Brandes har aldrig blivit föremål för en ordentlig biografisk behandling; därför händer det att litteraturhistoriker utan vidare accepterar de glosor, som hans »vänner» ibland använder om honom i sina brev. Han var ingen stor författare, men en betydande journalist och en mycket intressant personlighet. Det var hans öde att i ungdomen sitta i kläm mellan genier, vilket i viss mån hämmade hans utveckling: den äldre brodern Georg, ungdomsvännerna J. P. Jacobsen och Holger Drachmann — alla tre lysande begåvningar. Dessa betraktade Edvard (det gäller inte J. P. Jacobsen) som den klenare begåvningen men var på samma gång starkt medvetna om vissa tillgångar han ägde i högre grad än dem: allmän kultur, taktisk förmåga, nykter intelligens och framför allt — *pengar*. Edvard Brandes hade nämligen genom sitt giftermål befriats från de ekonomiska bekymmer, som var en av »geniernas» värsta plågor. Därtill kom rivalitet på det erotiska planet. Georg Brandes och Holger Drachmann talade ofta illa om Edvard i sin brevväxling, likaså Kielland, och Baehrendtz har påverkats av deras obalanserade omdömen. Det vore önskvärt att problemet Edvard Brandes blev föremål för en objektiv undersökning. Det är ett intressant ämne.

Men detta var en utveckling. Baehrendtz fortsätter sin framställning av det andliga arvet med två mycket välarbetade avsnitt om Kiellands förhållande till Søren Kierkegaard och John Stuart Mill. Kielland har som Baehrendtz och även tidigare forskare visat på ett starkt personligt sätt tillägnat sig den kierkegaardska moralen: att övertygelsens innerlighet och äkthet är viktigare än övertygelsens innehåll. Senare rönt han stark påverkan av Mills rationalistiska filosofi med dess praktiskt sociala målsättning. Dessa båda på sätt och vis motsatta inflytelser förenades hos Kielland på ett naturligt sätt. Baehrendtz säger, att »han tog upp Stuart Mill i Kierkegaards anda». Det är en bra formulering, som säger någonting väsentligt om Kiellands karaktär och personlighet.

Behandlingen av Kiellands »Noveletter», som kom ut 1879, inleds med en brett upplagd framställning av de föregångare inom »den lilla genren», som Kielland bevisligen eller med sannolikhet har känt till. Särskilt dröjer Baehrendtz vid Alphonse Daudet och Vilhelm Topsøe för att slutligen övertygande visa, att det avgörande inflytandet vad det formella beträffar kommer från H. C. Andersen. Noveletterna granskas sedan ur alla tänkbara synpunkter, motiv och tendens undersöks med biografisk anknytning (varvid särskilt generationsproblemet och det därmed sammanhängande förhållandet till fadern, Jens Zetlitz Kielland får en mycket intressant belysning), idéinnehållet diskuteras mot bakgrunden av tidens sociala debatt. En regelrätt stilundersökning finns också med, där speciellt det starka Heinedraget i Kiellands novellstil påvisas.

Avhandlingens senare hälft utgör en fullständig monografi över romanen Garman & Worse, Kiellands första större litterära arbete (1880). Framställningen inleds med en innehållsrik exposé av den litterära miljön, som formar sig till en liten översikt över det senare 1800-talets europeiska romankonst. Förtjänstfullt är speciellt avsnittet om den tyska samhällsromanen, Spielhagens och Heyses långa, halvt romantiska, halvt naturalistiska berättelser, som övat ett större inflytande på de nordiska genombrottsförfattarna än forskningen tidigare uppmärksammat. Sedan redogör Baehrendtz för romanens tillkomsthistoria och övergår därefter till det, som utgör avhandlingens tyngdpunkt: framställningen av verklighetsunderlaget till Garman & Worses människo- och miljöskildring. Baehrendtz har här utfört ett storartat forskningsarbete, och resultatet är mycket fängslande. Ur det förgångnas vrår har han plockat fram de verkliga människor och händelser, som försett Kielland med stoff och inspirerat honom; vidare ställer han verklighetsunderlaget i relation till de litterära inflytelserna och till de rent psykologiska faktorer, som medverkat vid konceptionen och utformandet av figurerna och händelseförloppen. Naturskildringen i romanen analyseras på några sidor, där avhandlingsförfattarens egen fina naturkänsla får ett levande uttryck.

Mot Baehrendtz framställning av idédebatten i Garman & Worse har jag en

invändning att göra. Den gäller avsnittet »Det sociala problemet». Baehrendtz hävdar att Kiellands ställningstagande i den sociala frågan var betydligt mindre radikalt än när det gällde exempelvis kyrkan och prästerna. Hans politiska attityd motsvarade den liberala radikalismens, han hoppades på en lösning av samhällsproblemen efter filantropiska linjer och tog avstånd från varje revolutionärt alternativ. Den nordamerikanska demokratin var för honom det land, som tillfredsställande ordnat sina sociala problem. Baehrendtz' redogörelse må vara riktig i sak, men det är någonting som tappats bort i den. Även om Kielland aldrig kom fram till ett teoretiskt ställningstagande för socialismen, finns det ett revolutionärt drag hos honom, som kommer till uttryck i själva styrkan och intensiteten i hans sociala indignation. Finns det i hela genombrottslitteraturen en skildring som så skakande och med så blodig satir framställer den skriande motsättningen mellan besuttna och egendomslösa som begravningskapitlet i Garman & Worse? Det fanns äkta, helig indignation hos Kielland, den närdes av hans »onde Samvittighed» och stegrades ibland till någonting som kommer det revolutionära patoset mycket nära.

En detaljmärkning må också göras mot framställningen av den politiska miljön i samma avsnitt. Baehrendtz tycks uppfatta Arne Garborg, hos vilken han finner en åskådning, som överensstämmer med Kiellands, som representant för den radikala, borgerliga liberalismen. Men Garborg var anarkistiskt influerad och utgivare av en tidskrift, som blev språkrör för anarkistiska tankegångar. Över huvudet taget tar Baehrendtz i sin redogörelse för den socialistiska debatten inte hänsyn till den anarkistiska riktningen, som har större ideologisk släktskap med liberalismen och den borgerliga radikalismen än marxismen, och som var livaktig i Europa vid denna tid och ägde framstående, publicistiskt verksamma teoretiker som Krapotkin och Elisée Reclus. Den tyska socialismen var marxdominerad, och det var framför allt den som av den Brandeska kretsen på 70-talet kanaliserades in i den skandinaviska debatten. Men anarkistiska idéer fann också sin väg dit och påverkade bland andra just Garborg. (Ibsen var ju redan mycket tidigare anarkistiskt influerad genom Marcus Thranes förmedling.)

Baehrendtz metod är att bearbeta sitt omfattande material från alla tänkbara utgångspunkter med alla existerande litteraturvetenskapliga hjälpmedel. Resultatet av ett sådant arbetssätt blir mångsidighet, grundlighet, idérikedom, fyllighet. Ett annat resultat blir tunglästhet och en viss brist på pregnans och personlig prägel. Vår lärofader Sainte-Beuve ansåg på sin tid, att man skulle »utsläta studiets rynkor» och servera resultatet av tunga forskarmödor i ett aptitligt koncentrat. Det är ett krav som inte väcker någon genklang hos moderna litteraturhistoriker. Tvärtom verkar man ytterst angelägen att demonstrera, vilka enorma strapatser man underkastat sig för att åstadkomma en avhandling, och man har ingenting emot, att läsarna får ta sin del av mödorna. När skall den Sainte-Beuveska andan få sin renässans inom litteraturhistorien?

*Britta Gröndahl.*

GUNNAR QVARNSTRÖM: *Från Öbacka till Urbs. Ludvig Nordströms småstad och världsstadsdröm.* Akad. avh. (Uppsala). Sthlm 1954.

Då Gunnar Qvarnström på sin litteraturvetenskapliga forskningsresa genom Ludvig Nordströms stora och ojämna produktion har valt att följa vägen från Öbacka till Urbs, har han utan tvivel gjort ett lyckligt val. Från detta huvudstråk har man utsikt över centrala fält av Ludvig Nordströms idévärld och författarskap och kan iakttä och belysa »den konsekvens och idékonstans» som präglar hans livsverk. Det är emellertid inte alltid lätt att finna fast mark i de sociologiska fantasiernas stundom svårartade träsk av terminologisk förbistring och motsägande tankeprodukter. En säker kompass är av nöden. Qvarnström har funnit den — eller menar sig ha funnit den — i form av en konstant i den psykologiska ekvationen, som han kallar Ludvig Nordströms visionella erfarenhet.

Han bygger på en rekonstruktion av i Nordströms verk ofta framskymtande